

Тълкуване на християнското учение

Горепосочените идеи, формулирани от Толстой през един доста продължителен период от време, са изложени в три произведения, написани едно след друго: 1) “Критика Догматического Богословия”, чийто увод е известен със заглавието “Исповедь”, е написано през 1882 г; 2) “В чем моя вера” (1884) и 3) “Так что же нам делать?” (1886); към този тип произведения на Толстой се отнася “Царство Божие внутри нас, или христианство не как мистическое учение, а как новое понимание жизни” (1900) и особено малката брошура “Христианское учение” (1902), оформена във вид на кратки завършени прономерирани параграфи, подобно на катехизиса, и включваща пълно и ясно изложение на възгледите на Толстой. През същата година е публикувана цяла поредица други работи с подобна тематика: “Жизнь и учение Христа”, “Мой ответ Синоду”, “Что такое религия”, “О жизни” и др. Изброните произведения са резултат от интелектуалната дейност на Толстой през последните двадесет години и поне четири от тях (“Исповедь”, “В чем моя вера”, “Так что же нам делать?” и “Христианское учение”) трябва да се прочетат в посочения ред, ако читателят желае да се запознае с нравствените възгледи на Толстой и да се ориентира в онези заплетени идеи, които често съвсем неправомерно наричат “толстоизъм”. Що се отнася до малката по обем работа “Жизнь и учение Иисуса”, тя представлява кратко изложение на четирите Евангелия, написано на общодостъпен език и изчистено от всички мистични и метафорични елементи – с една дума, това е изложение на Евангелията така, както ги разбира Толстой.

Горепосочените работи са най-забележителният опит,

който някога е правен за рационалистично обяснение на християнството. В тях християнството е напълно изчистено от гностицизма и мистицизма и е показано като чисто духовно учение за световния дух, водещ човека към висшия живот – живота на равенството и дружелюбните отношения между всички хора. И ако Толстой приема християнството за основа на своята вяра, той прави това не защото го е смятал за откровение, а защото неговото учение, изчистено от всички фалшификации, извършвани от църквите съдържа в себе си “същия онзи отговор на въпроса за живота, който в една или друга степен са засягали най-добрите представители на човечеството преди и след появата на Евангелието, като се започне от Мойсей, Исай⁴¹, Конфуций⁴², старите гърци, Буда, Сократ и се стигне до Паскал⁴³, Спиноза, Фехте⁴⁴, Фойербах⁴⁵ и всички онези, много често незабележими и неизвестни хора, които искрено, без да приемат на вяра ученията, са мислили и говорили за смисъла на живота*, защото това учение “дава обяснение на смисъла на живота” и “разрешаване на противоречието между стремежа към благо и живот и съзнанието за тяхната неосъществимост” (Христианское учение. §13) – “разрешаване на противоречието между стремежа към щастие и живот, от една страна, и все по-проясняващото се съзнание за неизбежността на бедствията и смъртта – от друга (пак там, §10).

Що се отнася до догматичните и мистични елементи на християнството, които Толстой разглежда като израстъци по истинското учение на Христос, той ги смята толкова вредни, че по този повод прави следната бележка: “Страшно е да се каже (но понякога така ми се струва), че ако нямаше изобщо учението на Христос и църковното учение, израснало върху неговата основа, то онези, които сега се наричат християни, щяха да са много по-близо до учението на Христос, т. е. до

* Христианское учение. Введение. с. 6. На друго място към горепосочените учители на човечеството Толстой добавя още Марк Аврелий и Лаодзъ.

разумното учение за благо на живота, отколкото са сега. Те щяха да имат достъп до нравствените учения на пророците на цялото човечество”*

Изоставяйки всички мистични и метафизически концепции, вплетени в християнството, той обръща внимание основно на нравствената страна на християнското учение. Една от най-дълбоките причини, казва той, която пречи на хората да живеят по нормите на това учение, е “религиозната измама”. “Човечеството бавно, но без да спира, се движи напред, т. е. към все по-дълбокото и по-дълбокото проявяване на съзнанието за истината на смисъла и значението на своя живот и към установяване на живот съобразно с проясненото съзнание”; но в това прогресивно шествие не всичко се придвижва равномерно напред, и “по-малко чувствителните хора се придържат към предишното разбиране за живота и предишното устройство на живота и се опитват да го отстояват”. Това се постига най-вече с помощта на религиозната измама, “която представлява умишлено смесване и подмяна на едно с друго понятията вяра и доверие” (Християнское учение. §§187, 188)³⁸. Единственото средство за освобождаването от тази измама, казва Толстой, е “да се разбира и помни, че единственият инструмент на познанието, с който си служи човекът, е неговият разум и че затова всяка проповед, утвърждаваща нещо, противно на разума, е измама”. Изобщо в дадения случай Толстой много силно подчертава значението на разума (вж. Християнское учение. §§208, 213).

* В чем моя вера. Гл. X. с. 145 //Сочинения Л. Н. Т., запрещенные русской цензурой. Изд. Черткова. На с. 18 - 19 в малкото по обем съчинение “Что такое религия” Толстой се изказва с още по-голяма острота за църковното християнство. В тази своя забележителна работа Толстой говори за същността на религията изобщо, обаче всеки може да си направи изводи за желателното отношение на религията към науката, синтетичната философия и философската етика.

Друго огромно препятствие за разпространението на християнското учение според Толстой е съвременната вяра в безсмъртието на душата – така както я разбират сега (В чем моя вера. С. 134, руского издания Черткова). В тази форма той я отрича; но ние можем, казва той, да придадем по-голямо значение на нашия живот, като го направим полезен за хората, за човечеството, сливайки живота си с живота на вселената и макар че тази идея може и да изглежда по-малко привлекателна от идеята за индивидуалното безсмъртие, но затова пък е “достоверна”.

Говорейки за Бога, той по-скоро приема пантеизма и описва Бога като Живот или Любов или пък като Идеал, който човек носи в себе си (вж. “Мысли о Боге”, собранные В. и А. Чертковыми); но в една от последните си работи (Християнское учение Гл. VII и VIII) той предпочита да отъждествява Бога със “световното желание за благо, което е източник на целия живот. Така че Бог, според християнското вероучение, е и опази същност, която човек съзнава в себе си и открива в целия свят като желание за благо и заедно с това е онази причина, в резултат на която тази същност е поставена в условия на отделен и телесен живот” (§36). Всеки мислещ човек, добавя Толстой, стига до подобно заключение. Желанието за благо на *всичко съществуващо* се проявява във всеки разумен човек, когато на определена възраст в него се пробуди управляваната от разума съвест; а в света, заобикалящ човека, същото желание се проявява във всички отделни същества, всяко от които се стреми към своето благо. Тези две желаниа “се насочват към една най-близка, определена, достъпна и радваща човека цел”. По такъв начин, казва той накрая, и наблюдението, и преданието (религиозното), и разсъждението показват на човека, че “най-голямото благо за хората, към което всички се стремят, може да бъде постигнато само при възможно най-голямото единение и съгласие на хората”. И наблюдението, и преданието, и разсъждението показват, че неотложната работа за развитието на света, в

която човекът е призван да участва, е “смяна на разделението и несъгласието в света с единение и съгласие”. “Вътрешното влечение на раждащото се духовно същество у човека е само едно: да увеличава в себе си любовта. И това увеличаване на любовта е същото онова нещо, което единствено може да съдействува на делото, което се осъществява в света: смяната на разединението и борбата чрез единение и съгласие”. Единение и съгласие и постоянен, непреклонен стремеж към установяването им, за което се изисква не само труд, необходим за поддържане на собственото съществуване, но и труд за увеличаване на всеобщото благо – такива са двата последни акорда, в които са намерили разрешение всички дисонанси и бури, бушували в продължение на повече от двадесет години в ума на великия художник, всички религиозни екстази и рационалистични съмнения, вълнували този ум в изпълненото с напрежение търсене на истината. От висотата на метафизичното виждане стремежът на всяко живо същество към собственото му благо, представляващ едновременно и егоизъм, и любов, тъй като той всъщност е любов към себе си – този стремеж към личното благо по силата на своята природа се стреми да обхване всичко съществуващо. “По естествен път той разширява пределите си чрез любовта – отначало към членовете на семейството – жената, децата; след това към приятелите, съотечествениците; но любовта не се задоволява с това и се стреми да обхване всичко съществуващо” (§46).